

Ks. Cz. S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, t. I (RW KUL, Lublin 1999, ss. 861) i tom II (RW KUL Lublin 2003, ss. 1057).

Polska teologia dogmatyczna w ostatnich latach otrzymała cenny dar w postaci 2-tomowej dogmatyki ks. prof. Czesława Stanisława Bartnika. Jest to po dogmatyce ks. Wincentego Granata (*Dogmatyka katolicka*, t. 1-9, Lublin 1959-1967; *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie. Zarys dogmatyki katolickiej*, t. 1-2, Lublin 1972-1974), jedyne dzieło rodzime, w całości zostało napisane przez jednego teologa. Teologia w Polsce, a w tym i teologia dogmatyczna, cierpiała przez lata na brak „polskich” podręczników. Fakt ten sprawia, że *Dogmatyka katolicka* księdza Bartnika jest dziełem tym bardziej oczekiwanym. Dzieło to jest owocem wieloletnich prac ks. prof. Bartnika, który przygotowywał się do pisania tego dzieła poprzez wieloraką działalność naukową i dydaktyczną. Dogmatyka wyrasta z wykładów na KUL-u, które omawiany Autor prowadzi od 1957 r. najpierw wykładał teologię fundamentalną, potem także historię Kościoła i historię filozofii, a od 1970 teologię dogmatyczną. Wyrasta także z różnorodnej jego działalności pisarskiej. Jak informują wydawcy na okładkach jego licznych książek obszar zainteresowań naukowych ks. prof. Czesława S. Bartnika jest bardzo szeroki. Obejmuje on filozofię, dzieje myśli ludzkiej, historiologię (nauki historyczne, filozofię i teologię historii) oraz niemal całą teologię, czego przykładem jest przede wszystkim dwutomowa *Dogmatyka katolicka* (Lublin, KUL 1999-2003) oraz szereg prac wydanych w ramach serii *Dzieła zebrane*, które obejmuje już 38 tomów. Ks. prof. Cz. S. Bartnik, tworzy także teologię „rzeczywistości ziemskich”, która obejmuje swoim zasięgiem całą historię, kosmos, naród, kulturę, naukę, sztukę, życie społeczne, politykę, pracę, materię, język, gospodarkę, literaturę, pieniądz, sport itd. Na kanwie tych badań stworzył oryginalny system personalizmu, który nazywa realistycznym i uniwersalnym. Ks. Bartnik jest autorem ponad 2500 publikacji, w tym 70 książek, promotorem ponad 60 doktoratów, laureatem

Nagrody Lubelskiego Towarzystwa Naukowego za rok 2003 („Nobel Lubelski”). O jego dorobku intelektualnym napisano ponad 40 prac naukowych, w tym 8 rozpraw doktorskich.

Oprócz działalności czysto naukowej, ks. prof. Cz. S. Bartnik od czasów „Solidarności”, rozwija działalność publicystyczną w zakresie społeczno-politycznym, patriotycznym i odrodzeniowym. Odważnie wytyka błędy, budzi sumienia przez głębokie analizy współczesnej sytuacji i wskazuje kierunki działania na przyszłość.

To wielorakie przygotowanie teologiczne sprawia, że mamy przed sobą dzieło dojrzałe, bardzo erudycyjne i spójne. Prof. Bartnik doskonale przedstawia całość problematyki skomponowanej w XIII traktatów. Każde zagadnienie stara się ująć najpierw od strony podstaw biblijnych, następnie ukazuje historyczno-dogmatyczne tło rodzenia się danych prawd i wreszcie prezentuje teologiczną refleksję wokół omawianych zagadnień. W swoich analizach opiera się na najnowszych dokumentach Nauczycielskiego Urzędu Kościoła, w tym także Katechizmie Kościoła Katolickiego.

Ks. Bartnik nie boi się zarzutów, że ten podręcznik, jak często dzieje się to z innymi, może być anonimowy, sztampowy i zapóźniony. Pisząc to dzieło ma nadzieję, że jest żywy, jest wyrazem głębokiego kontaktu między ludźmi i że wcale nie musi być bardzo zapóźniony¹, a może okazać się tym bardziej potrzebny.

Omawiany Autor zdaje sobie sprawę z tego, że są możliwe różne ujęcia całości tematyki dogmatycznej, jak: biblijne, patrystyczne, spekulatywne, eklezjalne, historiozbowcze, kerygmacyjne. On proponuje ujęcie personalistyczne, z punktu widzenia całej osoby, ale zawsze pod przewodem umysłu, bowiem dogmatyka jest nauką teoretyczną. „Teologia dogmatyczna jest w pewnym sensie żywą próbą dotarcia do tego widzenia Boga, człowieka i wszelkiej rzeczywistości, jakie miał Jezus Chrystus. Ostatecznie jest to dociekanie Prawdy, jaką jest Jezus Chrystus”².

Autor *Dogmatyki* chce całość rozważań przedstawić w układzie ogólnie przyjmowanym współcześnie. Odejściem od tego układu jest przedstawienie na końcu problematyki wprowadzającej i metodologicznej. Dział ten z punktu widzenia logicznego powinien być na początku, jednak profesorskie doświadczenie podpowiada ks. Bartnikowi, że ta tematyka u początkujących nie jest rozumiana bez zapoznania się z całą treścią, więc takie ustawienie może okazać się bardzo pożyteczne.

¹ *Dogmatyka katolicka, Wstęp*, t. 1, Lublin 1999, s. 7.

² Tamże, s. 9.

Ks. profesor zrezygnował również z zamieszczenia bibliografii zarówno w tekście, jak i w osobnym zbiorze. Twierdzi on, jest ona tak obfita, że by nikogo nie skrzywdzić trzeba by zamieścić wiele tomów. Odsyła więc jedynie w tekście do różnych autorów, umieszczając ich nazwiska w nawiasach. W swoich analizach ks. Bartnik obficie korzysta nie tylko z filozofii i teologii katolickiej, lecz również ze skarbcza Kościołów i wspólnot kościelnych niekatolickich, a także nawiązuje do innych wielkich religii, czy nawet religii starożytnych. Autor nie tylko przytacza różne stanowiska i teorie, gdy omawia dane zagadnienia, lecz podaje także swoje rozwiązania, które prezentuje w sposób bardzo twórczy i oryginalny w duchu uprawianego przez siebie personalizmu.

Ks. Bartnik pisze, że tworząc to dzieło zdawał sobie sprawę, że mogą pojawić się zarzuty, że dla celów poznawczych lepiej byłoby całość dogmatyki ująć w większą liczbę tomów, jak to czyni wielu teologów z zagranicy, że może także lepiej byłoby, jak to czyni się często dzisiaj, wydać podręcznik zbiorowy. Ks. Bartnik uważa jednak, że zbiorówki obok wielu zalet, mają chyba więcej wad, bywają bowiem niespójne wewnętrznie co do treści i metody³.

Całość *Dogmatyki katolickiej* podzielił na dwa tomy, z których pierwszy zawiera sześć, a drugi – siedem kolejnych traktatów. Warto tutaj przedstawić choćby główne tematy podejmowane w poszczególnych częściach tego podręcznika:

I. Traktat: O BOGU JEDYNYM (Teologia; s. 17-160) – Fundamentalne pytanie; Język religijny; Bóg w Biblii hebrajskiej; Bóg w kodonie kultury chrześcijańskiej; Percepcja istnienia Boga; Natura Boga i jej poznanie; Opatrzność.

II. Traktat: O TRÓJCY ŚWIĘTEJ (Trynitologia; s. 163-244) – Prehistoria trynitologii; Objawianie Trójcy Świętej; Kształtowanie się dogmatu trynitarnego w Kościele; Trynitologie prozopologiczne.

III. Traktat: O CZŁOWIEKU (Antropologia teologiczna; s. 247-441) – Rozumienie stworzenia; Biblijne teksty o stworzeniu i typy ich interpretacji; Trójca Święta jako Stwórca; Antropologiczna interpretacja prahistorii biblijnych; Moralność jako „drugie stworzenie” człowieka; Teologiczna antropologia strukturalna; Antropogeneza.

IV. Traktat: O ANIOŁACH (Angelologia; s. 445-494) – Aniołowie; Demonologia.

V. Traktat: O CHRYSYSTUSIE (Chrystologia; s. 497-810) – Mesjanologia; Historyczność Jezusa Chrystusa; Biblijna odsłona Jezusa Chrystusa;

---

³ Wstęp, s. 13.

Jezus Chrystus w relacji historiozbowczej; Formowanie się dogmatu chrystologicznego; Wielkie kreacje chrystologiczne.

VI. Traktat: O DUCHU ŚWIĘTYM (Pneumatologia; s. 813-837) – Wobec fenomenu pneumatycznego; Formowanie się dogmatu świętoduskiego; Elementy systematyzacji pneumatologicznej.

VII. Traktat: O KOŚCIELE (Eklezjologia; s. 7-267) – Kształtowanie języka, obrazów i idei; Rozumienie Kościoła katolickiego; Geneza Kościoła; Byt Kościoła; Prapierwotny ustrój Kościoła; Kontynuowanie się Kościoła; Znamiona Kościoła.

VIII. Traktat: O MARYI (Mariologia; s. 271-494) – Mariologia – jej sytuacja, kształtowanie się i rozwój; Maryja skrypturystyczna; Preparatoryjna Ikona Maryi; Matka; Wzięta do nieba; Kult maryjny.

IX. Traktat: O ŁASCE BOŻEJ (Charytologia; s. 497-584) – Rozwój nauki o łasce Bożej; Systematyczny wykład o łasce; Wiara, nadzieja, miłość.

X. Traktat: O SAKRAMENTACH (Sakramentologia; 587-795) – Sakramentologia ogólna i Sakramentologia szczegółowa.

XI. Traktat: O RZECZACH OSTATECZNYCH (Eschatologia; s. 799-923) – Panorama eschatologii; Eschatologia indywidualna; Punkty węzłowe eschatologii uniwersalnej; Stany wieczne: Niebo, Piekło, Nowa Ziemia.

XII. Traktat: O ŚWIECIE (Kosmologia teologiczna; s. 927-999) – Obrazy i próby określenia świata; Stworzenie świata; Teologia czasu i przestrzeni; Teologia doczesności.

XIII. Traktat: METATEOLOGIA (Metodologia; s. 1003-1023) – Teologia – jej teorie i metody; Szkic poznania teologicznego.

Jak widać, w przedstawionym podziale traktatów, *Dogmatyka* ks. Bartnika napisania jest w duchu Soboru Watykańskiego II. Omawiany Autor konsekwentnie wprowadza w życie zalecenia Soboru: „Teologię dogmatyczną tak należy rozplanować, aby najpierw były uwzględnione tematy biblijne. Trzeba ukazać alumnom, w czym Ojcowie Kościoła Wschodu i Zachodu przyczynili się do wiernego przekazania i wyjaśnienia poszczególnych prawd Objawienia, a także dalszą historię dogmatu przy uwzględnieniu jej stosunku do ogólnej historii Kościoła, następnie dla możliwie pełnego wyjaśnienia tajemnic zbawienia, niech się alumni nauczą głębiej w nie wnikać i wykrywać między nimi związek za pomocą spekulacji, mając tu za mistrza św. Tomasza. Niech się uczą zawsze dostrzegać owe tajemnice, jako obecne i działające w czynnościach liturgicznych i w całym życiu Kościoła. Wreszcie niech się nauczą szukać rozwiązywania problemów ludzkich w świetle Objawienia, jego wieczne prawdy stosować do zmiennych warunków życia ludzkiego i głosić je w sposób dostępny dla współczesnych lu-

dzi” (DFK 16). Ks. Bartnik podejmuje więc bardzo erudycyjnie prezentację poszczególnych traktatów, ujmując je w duchu personalizmu, pokazując bogactwo ujęć tematyki, a równocześnie wskazując jasno naukę Kościoła. Cenne są bardzo erudycyjne analizy związane z nauką o Bogu jedynym i o Trójcy Świętej. Zamiast „proktologii”, czyli traktatu o stworzeniu świata i człowieka, weszła antropologia, zaś nauka o stworzeniu została ubogacona XII traktatem: O świecie (Kosmologia teologiczna). Antropologia jest bardzo rozbudowana i zawiera wiele odniesień do najnowszych osiągnięć nauk przyrodniczych. Ks. Bartnik nie rozdziela „chrystologii” od „soteriologii”, czyli „Tajemnicy Jezusa Chrystusa” od „Chrystusa Zbawiciela i Odkupiciela”, jak to bywało w podręcznikach przedsoborowych. Chrystologia jest opracowana bardzo dogłębnie, jest to owoc wielu badań Autora, jego zainteresowań fundamentalnych i dogmatycznych. Nowością w omawianej pracy jest traktat o Duchu Świętym, czyli „pneumatologia”. Choć trzeba przyznać że jest on skromną prezentacją teologii Ducha Świętego, nawiązującą wyraźnie do Katechizmu Kościoła Katolickiego, jednak cenną rzeczą jest to, że taki traktat znalazł się w tym podręczniku.

Bardzo ważne w tym podręczniku jest szerokie i dogłębne ukazanie rzeczywistości Kościoła. Korzystając z wcześniejszych swoich rozważań z teologii fundamentalnej omawia Autor obrazy i podstawowe idee Kościoła, jego genezę historyczną i teologiczną. Następnie przedstawia byt Kościoła, pierwotny ustrój Kościoła oraz kontynuowanie się Kościoła, ze szczególnym akcentem na prymat Piotrowy. Na koniec traktatu eklezjologicznego są omówione znamiona Kościoła: jedność, świętość, powszechność (katolickość) i apostołskość. Mariologia jest opracowana w duchu nauczania soborowego, z ubogaceniem o nauczanie Jana Pawła II i współczesnej teologii. Szczególnie cenne są analizy mariologii biblijnej oraz prezentacja dogmatów maryjnych. Całość dopełnia problematyka kultu Matki Bożej i życie maryjne.

Ważnym działem tego podręcznika jest nowe ujęcie traktatu o łasce Bożej, w którym Autor omawia biblijne podstawy nauki o łasce, rozwój tej nauki w patrystyce, średniowieczu i w czasach nowożytnych, a także obecnie. Wykład systematyczny porusza relacje łaski do natury, do osoby ludzkiej, następnie omawia samo misterium i istotę łaski w duchu personalizmu, przez siebie rozwijanego konsekwentnie we wszystkich działach dogmatyki.

Traktat dotyczący sakramentów Autor dzieli na sakramentologię ogólną i szczegółową. Na szczególną uwagę zasługuje rozbudowana nauka o Eucharystii w duchu najnowszej encykliki Jana Pawła II *Ecclesia de Eucharistia*.

Eschatologia przybrała charakter mniej reistyczny, a bardziej personalistyczny. Cenna i ubogająca jest również prezentacja eschatologii innych

wyznań chrześcijańskich, innych religii, ruchów religijnych, czy nawet systemów myślowych.

W końcowej części podręcznika ks. prof. Bartnik prezentuje – choć niepełny i krótki – traktat „teologii świata”, czyli kosmologii teologicznej. Omawia w nim obrazy świata i próby jego określenia; następnie stworzenie świata, modele kosmologiczne wszechświata i pojęcie kreacji. Prezentuje także swoje badania dotyczące teologii czasu, teologii przestrzeni i ekonomii czasoprzestrzeni. Całość rozważań zamykają krótkie rozwżania dotyczące metodologii teologicznej i poznania teologicznego.

Dogmatyka katolicka ks. prof. Bartnika jest podręcznikiem bardzo potrzebnym polskiej teologii. Powinna znaleźć się w bibliotece każdego studenta teologii, ale także na biurku każdego teologa. Jest to bowiem dzieło bardzo erudycyjne, prawowierne, równocześnie inspirujące. Bardzo pomocny w łatwym korzystaniu jest szczegółowy spis treści, który w jakiś sposób zastępuje indeks rzeczowy, z którego Autor zrezygnował chyba ze względów praktycznych, ponieważ musiałby być bardzo obszerny i znacznie poszerzyłby i tak już obszerne dwa tomy. Dzieło jest wydane starannie, liczne podziały wewnątrz tekstu dają łatwość studiowania. Budzi podziw erudycja Autora, ogrom wiedzy zawartej w tych dwóch tomach. Dzieło to, choć przeznaczone jest przede wszystkim dla specjalistów, uprawiających i studiujących teologię dogmatyczną, może być pożyteczne także dla wszystkich wierzących, pragnących głębiej poznać teologię.

Ks. Jerzy Buczek